

УДК 272:94(477.82)»190/193»

Олександр Федчук (м. Луцьк)

протоієрей, кандидат історичних наук,

проректор із наукової роботи

Волинської духовної семінарії

E-mail: ol_fedchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

Неоунія на Волині: на прикладі села Дубечне Ковельського повіту

Одним із маловивчених явищ релігійного життя на Волині часів міжвоєнної Польщі була неоунія. Метою даного дослідження є аналіз її розвитку у Волинському воєводстві на прикладі одного з перших місцевих осередків, що існував у с. Дубечне Ковельського повіту протягом 1927–1939 рр. Досягнення мети передбачає виявлення причин переходу частини селян із православ'я у неоунію, аналізу взаємин між прихильниками обох конфесій, порівняння їх кількості на парафії, висвітлення методів досягнення уніатами своїх цілей, охарактеризування особистих і ділових якостей уніатських і православних священників, з'ясування причин зникнення неоунійного руху у селі. Провести таке дослідження дає змогу використання документів із архівосховищ Варшави, Тернополя та Луцька. В процесі дослідження виявлено, що причиною виникнення в с. Дубечне неоунійного руху стали конфлікти на матеріальній основі між священником та його парафіянами, а також образа останніх на духовну консисторію. Шукаючи здешевлення вартості треб, селяни підпорядкувалися Луцькому єпископу, який прислав їм священника-уніата. Оскільки частина мешканців парафії залишилися вірними православному сповіданню, в селі розпочалося міжконфесійне протистояння, в основі якого були суперечки за храм та церковну землю. Хоча з кінця 1920-х рр. чимало селян почали повертатися до православ'я, їх неодноразові спроби повернути храм, зайнятий уніатами ще в 1927 р., залишалися не вдалимими. Постійні конфлікти призводили до судових розборів, які між двома сторонами не припинялися. В 1930-х рр. в уніатській парафії почали спостерігатися кризові явища, пов'язані з відтоком вірних, яких не міг задовольнити неморальний священник Василь Грош. Натомість повному поверненню позицій православ'я тут заважала відсутність храму, приналежність якого і визначала конфесійний вибір частини селян. Дуже швидко стало помітним, що міцної канонічно-догматичної основи неоунія в Дубечному не мала, що в повній мірі проявилось після приєднання Волині до УРСР, коли неоунійний рух тут припинився чи не найпершим на Волині.

Ключові слова: неоунія, православ'я, Дубечне, Василь Грош, церква.

Alexander Fedchuk (Lutsk)

Candidate of Historical Science,

Volyn Orthodox Theological Seminary,

Scientific Division Vice-Rector

E-mail: ol_fedchuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

Neo-union in Volyn: an example of Dubechne village in the Kovel district

One of the little-studied phenomena of religious life in Volyn during interwar Poland was neo-union. The objective of this study is to analyze its development in the Volyn Voivodeship based on the example of one of the first local centers which existed in the village of Dubechne in the Kovel district from 1927 to 1939. Its realization consists in identify the reasons for the passage of a part of the peasants from Orthodoxy to neo-union, to analyze the relations between the adherents of the two confessions, to compare their number in the parish, to highlight the methods of the Uniates reaching their

objectives, characterizing the personal and business qualities of Uniates and Orthodox priests, finding out the reasons for the disappearance of the non-union movement in the village. The use of archival materials in Warsaw, Ternopil and Lutsk makes it possible to conduct such research. During the research, it was found that the cause of the occurrence in the village of Doubechne Conflicts on a material basis between the priest and his parishioners, as well as the resentment of the latter against the spiritual consistory, became the cause of the non-union movement. Looking for a reduction in the cost of taxes, the peasants submitted to the bishop of Lutsk, who sent them a Uniate priest. As part of the inhabitants of the parish remained faithful to the Orthodox faith, an inter-confessional confrontation began in the village, based on disputes over the church and church land. Although from the end of the 1920s, many villagers began to return to Orthodoxy, their repeated attempts to return the temple, occupied by the Uniates back in 1927, remained unsuccessful. Constant conflicts led to court proceedings, which did not stop between the two parties. In the 1930s, crisis phenomena related to the outflow of the faithful began to be observed in the Uniat parish, which the immoral priest Vasyl Grosh could not satisfy. Instead, the full return of the positions of Orthodoxy here was hampered by the absence of a church, whose affiliation determined the confessional choice of some of the villagers. Very soon it became clear that the Neo-Union in Dubechne did not have a solid canonical and dogmatic basis, which was fully manifested after Volyn's accession to the Ukrainian SSR, when the Neo-Union movement Union stopped here, almost the first at Volyn.

Key words: Neo-Union, Orthodoxy, Dubechne, Vasyl Grosh, church.

Постановка проблеми. Неоунія (унія східного, візантійсько-слов'янського обряду) з дозволу папи Пія XI почала розповсюджуватися в Польщі у 1924 р. Виникнення цього релігійного руху, ідеологом якого став Підляський католицький єпископ Хенрік Пшездецький, було пов'язане з бажанням Ватикану приєднати до Костелу православне населення колишньої Російської імперії. На Волині перший неоунійний осередок виник навесні 1925 р. – в с. Озеро Луцького повіту, а на початку 1926 р. неоунія почала розповсюджуватися в с. Цегів Горохівського повіту. В обох випадках організаторами відкриття неоунійної парафії стали місцеві православні священники, які заявили про своє підпорядкування Луцькому католицькому єпископу – Євсевій Сльозко та Олексій Пелипенко відповідно. Обом цим «перельотів», як у народі називали священників, що змінювали свою конфесію, проводили активну місіонерську роботу на Волині, намагаючись поширити не-

оунійний рух на інші парафії, але третій осередок з'явився у воєводстві не скоро – навесні 1927 р., коли про перехід в неоунію було заявлено в с. Дубечне Ковельського повіту. Напередодні Другої світової війни на Волині загалом було чотирнадцять неоунійних парафій¹.

Джерела та література. Історія неоунійної Церкви на теренах міжвоєнної Польщі, а зокрема й на Волині, не часто опинялася в центрі наукових інтересів вітчизняних дослідників. Окремі матеріали на цю тему належать Ю. Крамару², М. Кучерепі³, Р. Скакуну⁴, Н. Стоколос⁵. Однак усі вони робили тільки загальний аналіз неоунійного руху, не акцентуючи уваги на його окремих центрах. Тільки робота О. Федчука присвячена розвитку неоунії на одній із парафій Волині – с. Жабче Луцького повіту⁶.

Виклад основного матеріалу. Православна парафія с. Дубечне входила до 2-го благочинницького округу Ковельського повіту. Парафіяльна Свято-Покровська церква була побудована

¹ Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період // Науковий вісник ВДУ. Історичні науки. Вип. 1. 1998. С. 71.

² Там само.. С. 68–73.

³ Кучерепа М. Неоунія на Волині. «Да всі єдино будуть» // Міжнародна наукова конференція, присвячена історії Греко-Католицької Церкви на Волині, Луцьк – Володимир-Волинський, 2010. С. 134–141.

⁴ Скакун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924–1939) // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. Т. 5. Львів, 2007. С. 204–247; Скакун Р. «Сторож братові своєму»: агенура органів безпеки СРСР у середовищі греко-католицького духовенства в 1939–1941 роках // Ковчег. Число 8. Львів, 2018. С. 72–189.

⁵ Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923–1939 рр.) // Український історичний журнал. 1999. № 4. С. 74–89.

⁶ Федчук О. Жабченська трагедія (з історії неоунії на Волині). Луцьк, 2015. 80 с.

в 1905 р., а її настоятелем у першій половині 1920-х рр. став священник Арсен Вижевський. В останнього неодноразово виникали конфлікти з паствою, яка відмовлялася задовольняти підвищені матеріальні вимоги настоятеля. Оскільки у духовній консисторії не дослухалися до скарг із Дубечного, тут почали ображатися й на духовне начальство. Найактивнішим агітатором проти консисторії став Пилип Тишик – колишній місцевий псаломщик, якого наприкінці 1926 р. архієрей намагався перевести на іншу парафію. Той, однак, переїздити не захотів й залишився проживати в Дубечному як приватна особа. Саме П. Тишик на початку 1927 р. запросив сюди сенатора В'ячеслава Богдановича⁷, відомого конфліктами з Варшавською митрополією через категоричне несприйняття факту автокефалії Польської Православної Церкви. Тісно контактуючи з групою духовенства, яка також виступала проти від'єднання митрополії від Московського патріархату, той запропонував місцевим мешканцям зблизитися з вигнаним із Польщі «москвофілом» архієпископом Єлевферієм (Богоявленським) та священником Лукою Голодом, який мав такі ж переконання⁸. Вірогідно, вийти на контакт із цими людьми в Дубечному не змогли, але сам факт існування такої пропозиції від В. Богдановича дав Варшавському митрополиту Діонісію підставу пізніше заявити міністру віросповідань та народної освіти, що «події в Дубечному не мають нічого спільного з релігійним рухом і їх варто називати замахом анархічних елементів на легальний порядок»⁹.

Найпевніше, зв'язуватися з малозрозумілими прихильниками Московського патріархату в Дубечному не захотіли передусім через те, що тут, на Волині, вже більше року діяло декілька неоунійних духовних осіб, які не лише називали себе справжніми українськими свя-

щенниками, але й виглядали надто привабливими для бідних селян з матеріальної точки зору, оскільки безкоштовно звершували треби й віддали парафіянам контроль над церковною землею. Наявність на Волині таких неоунійних осередків стала додатковим аргументом для відстоювання мешканцями Дубечного своїх інтересів. Вже на початку 1927 р. отцю Арсенію погрожували переходом в унію, а остаточне рішення про це, згідно спогадів монаха-редемпториста Романа Бахталовського, визріло після того, як священник залишив покійника дорогою до кладовища й пішов додому, оскільки не сторгувався за винагороду за відспівування¹⁰.

На хвилі чуток про бажання Дубечненської парафії змінити конфесію село наприкінці лютого відвідав вікарний Острозький єпископ Симон (Івановський). Як наслідок, з парафії таки було прибрано священника Арсена Вижевського й псаломщика Бориса Петрова. Однак дуже швидко стало зрозумілим, що такий крок – запізнілий, оскільки селяни бажали вже не лише заміни священника, але й повернення до служіння у храмі псаломщика Пилипа Тишика. Новий священник Олексій Ушаков відмовився співпрацювати з особою, яка бунтувала парафію, а селяни, в свою чергу, не захотіли пускати в храм новопризначеного псаломщика Костянтина Малевського. Тільки звернувшись до поліції, священник зміг вгамувати парафіян.

Зрозумівши, що новий священник також не збирається поступатися селянам, ті остаточно вирішили порвати з Волинською духовною консисторією й перейти в унію. Воеводський уряд про те, що 99% місцевого населення (крім Дубечного, це також мешканці приписних сіл Лютка і Рокита) «приєдналися до Єдиної Христової Церкви і визнали за архіпастиря свого Отця Святого в Римі»¹¹, було повідомлено 12 квітня. Одночасно мешканці Дубечного

⁷ В'ячеслав Васильович Богданович (1878 р., м. Дісна Віленської губернії – після 30 вересня 1939 р., м. Вілейка) – білоруський релігійний та громадсько-політичний діяч, православний білоруський богослов християнського руху в Західній Білорусі, видавець, сенатор польського парламенту 1922 та 1928 років.

⁸ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (MWR i OP). 392: Sprawy budynków cerkiewnych w związku z przejściem ludności na inne wyznania – tytuł własności, legalizacja parafii itp. – ogólne i szczegółowe cz.I, lit. A–K. k. 139.

⁹ Ibid. k. 143.

¹⁰ Бахталовський Р. Апостол з'єдинення наших часів. Б/о. С. 62. Режим доступу: <https://ihortsar.vercel.app/LibraryBooks/022%20%D0%BE.%20%D0%A0.%20%D0%91%D0%B0%D1%85%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20-%20%D0%90%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%20%D0%B7%D1%94%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>

¹¹ AAN, MWR i OP. 392, k. 140.

вимагали передати місцевий храм неоунійному святеннику, яким був уже відомий «перельот» Олексій Пелипенко. В листі до воєводи 14 квітня Луцький біскуп Адольф Шельонжек просив призначити йому, як настоятелю уніатської парафії в Дубечному, державну дотацію¹². За наявними у влади даними, унію визнало 4096 парафіян, а православними залишилися тільки десять родин із Дубечного і дві – з Лютки¹³.

Першу спробу заволодіти Свято-Покровським храмом уніати на чолі з О. Пелипенком і П. Тишиком вчинили в ніч на 28 квітня 1927 р., коли в селі не було православного священника. Для того, щоб юридичних претензій не виникало до кліру, селяни самі внесли у храм священника й псаломщика, котрі відразу розпочали звершувати тут богослужіння. Але після виклику православними поліції уніати змушені були звільнити церкву¹⁴.

11 травня православним мешканцям села було прислано нового священника – Миколу Малюжинського. Він був інтелігентнішим за своїх попередників. У консисторії сподівалися на те, що о. Микола своїм тактом зможе примирити селян із духовною владою. На допомогу йому 5 червня був відряджений ієромонах Іоанн. Якийсь час їм ще вдавалося контролювати храм, звершуючи там богослужіння. Проте було зрозуміло, що прихильники неоунії чекають лиш слушної нагоди для остаточного його зайняття. Реалізувати свої наміри їм вдалося недільного ранку 26 червня, коли настоятелем уніатської парафії був уже Василь Грош, котрий перейшов у неоунію із православ'я в статусі диякона, а вже в новій конфесії отримав священницький сан.

Востаннє звершити богослужіння в Свято-Покровському храмі православному кліру, в якого ще зберігалися ключі від бічних дверей, вдалося 1 липня, коли відбулося відспівування померлої дитини. Поховання завершилося гучною сваркою, яка переросла в стихійний мітинг під вікнами будинку православного кліру.

Будинок оточили сотні агресивно налаштованих людей, котрі домагалися повернення ключів від храму і всього майна, яке було звідти винесене. Суперечка завершилася тим, що селяни увірвалися в дім, де жорстоко побили присутніх¹⁵.

Виїхавши після цього з Дубечного, священник М. Малюжинський повертатися сюди вже не захотів, але в селі продовжував залишатися раніше відсторонений отець А. Вижевський. Той, не бажаючи провокувати уніатів, поводився тихо й тепер уже погоджувався на будь-які компроміси. Зокрема, він не заперечував проти заволодіння уніатами церковної землі і не закликав православних селян до відстоювання церкви. Через це міжконфесійні взаємини в селі почали втрачати гостроту, що дуже тішило повітову владу. Однак у другій половині літа в с. Дубечне приїхав новий православний настоятель, священник Анатолій Неізнаний, який знову почав налаштовувати своїх прихильників на спротив уніатам, а повітового старосту просив закрити церкву, бо його парафіяни готові її забрати силою¹⁶.

Відтак конфлікт між уніатами й православними в Дубечному знову почав набирати сили, через що влада почала домагатися усунення о. Анатолія з села. Той дійсно невдовзі виїхав звідси і якийсь час парафію обслуговував усе той же А. Вижевський, який знову ж відмовлявся від конфліктів, погодившись, зокрема, обмінятися житлом із уніатським настоятелем о. Василем Грошем, котрий до цього часу проживав у значно гірших умовах¹⁷.

Наприкінці 1927 р. Волинська духовна консисторія прислала в Дубечне священника Петра Тарановського, який почав вживати заходів для повернення на парафії позицій Православної Церкви. Не маючи змоги вільно користуватися церковною землею та мусячи відмовитися від отримання винагороди за треби, щоб бути конкурентним уніату, котрий звершував їх безкоштовно, о. Петро опинився у вкрай важких

¹² AAN. MWR i OP. 472: Parafie obrządku wschodnio-słowiańskiego – erygowanie, dotowanie, etaty proboszczów, obsada, spory z prawosławnymi. k. 66.

¹³ AAN. MWR i OP 392, k. 156–157.

¹⁴ Державний архів Тернопільської області (далі: Держархів Тернопільської області). Ф. 148 Волинська духовна консисторія. Оп. 2. Спр. 554 Про захоплення уніатами православної церковної парафії в с. Дубечне Ковельського повіту. Арк. 116.

¹⁵ Там само. Арк. 118–119.

¹⁶ AAN, MWR i OP. 392, k. 167.

¹⁷ Держархів Тернопільської області, ф. 148, оп. 2, спр. 554, арк. 120–121.

матеріальних обставинах. Уніатський священник о. Василь Грош фінансувався Луцькою курією, через що й міг нехтувати принесеннями від парафіян, тому й православного пастиря консисторія мусила взяти на своє утримання. Але консисторське фінансування було недостатнім, хоча й декілька разів протягом останньої чверті 1920-х рр. збільшувалося. Напруженими залишалися відносини православного священника з його уніатським візаві. Апогеєм конфлікт між ними досяг у червні 1928 р., коли православний священник разом зі своїми прихильниками спробував скосити траву на парафіяльному сінокоші. Це завершилося бійкою, під час якої уніатський священник В. Грош застосував зброю, розрядивши револьвер у бік православного парафіянина, який утік¹⁸.

Не витримавши психологічного і матеріального тиску, наприкінці 1928 р. П. Тарановський почав клопотатися про переведення його з Дубечного. В проханні митрополиту Діонісію він писав: «Для блага Св. Православної Церкви доводиться поступатися своїм благополуччям... Але такого життя довго винести не під силу одній людині. Рівно рік я без нарікань прослужив у Дубечному. Багато священників було призначено в Дубечне, але всі вони втікали з нього, побачивши чи почувши, в яких умовах доведеться їм жити. Усвідомлюючи, що комусь необхідно поступитися собою для блага Св. Церкви Православної, я покоровся необхідності й терпеливо цілий рік жив та працював у таких важких умовах в Дубечному»¹⁹.

Однак православні мешканці Дубечного не хотіли відпускати від себе о. Петра, який зумів повернути до православ'я і знову згуртувати ряд місцевих мешканців. В клопотанні в консисторію в січні 1929 р. вони писали: «Протягом його служби в православній парафії в селі Дубечне покладено ним багато старань для примирення ворогуючих православних з уніатствующими і в нинішній час уніати з православними багато в чому примирилися. Сподіваємося, що в скорому часі буде церква православна. В більшості уніати вважають за авторитет нашого о. Петра Тарановського і згодні мати в себе такого священника. З при-

ходом нашого причту в с. Дубечне авторитет уніатських ксьондзів впав. Усвідомлюємо, що становище нашого священника о. Петра Тарановського тяжке, на такій малій парафії заледве можна прожити, немає належної квартири, а з треб прибутків майже немає, бо при боротьбі з уніатськими ксьондзами доводиться служити треби даром. Самі ми господарі бідні і допомогти нашому причту ми мало можемо, а причт наш заслуговує на повагу й допомогу. Покірно просимо Волинську Духовну Консисторію залишити переведення нашого священника о. Петра Тарановського, затримавши його ще на деякий час, оскільки в нинішній час помічається у великій кількості перехід у православ'я уніатів, але з відходом священника о. Петра Тарановського нам вести боротьбу з уніатами буде майже неможливо»²⁰. В консисторії прислухалися до голосу парафіян і не стали задовольняти клопотання о. Тарановського, збільшивши йому дотацію.

Порівняно з весною й літом 1927 р., кількість мешканців Дубечного, які знову визнавали себе православними, помітно збільшилася. На їх думку, остаточному занепаду неоунії на парафії заважало те, що в руках її adeptів продовжував залишатися Свято-Покровський храм. В листі до сеймових послів весною 1929 р. православні дубечани писали: «Православних є половина, як не більше, населення. Та й з другої половини, так званих католиків, більшість рахує себе православними до цього часу і каже, що вона радіша була б бачити православного священника в церкві, але силою вигнання уніатського ксьондза не піде, а кинути церкву та йти молитися в хату не хоче. Тільки прив'язаність до церкви, збудованої стараннями наших батьків та нашими, заставляє частину людей відвідувати церкву»²¹.

Про певний паритет, який встановився між православними й уніатами в Дубечному, свідчить підготовані Ковельським повітовим старостом статистичні дані, згідно яких протягом другої половини 1928 р. – першої половини 1929 р. в уніатів було 18 вінчань, 122 хрещення й 47 поховань, а в православних – 18 вінчань, 86 хрещень і 39 поховань²².

¹⁸ Безчинства неоуниатов на Волині // *Воскресное чтение*. 1928. № 34. С. 516.

¹⁹ Державний рхів Тернопільської області, ф. 148, оп. 2, спр. 554, арк. 17–19.

²⁰ Там само, арк. 15–16.

²¹ Там само, арк. 128.

²² AAN, MWR і OP. 392, k. 257.

Тому православні на чолі з о. Петром вирішили, що тепер їм уже вистачить власних сил, щоб повернути собі храм так, як його було зайнято уніатами рівно два роки тому. Втім, за настроями православних селян ретельно стежив уніатський священник В. Грош, який не дозволив їм реалізувати свої наміри, залучивши до захисту уніатів поліцію.

Невдачу з поверненням храму православні розцінили як тимчасову, будучи переконані, що в найближчому майбутньому крах уніатів у Дубечному – неминучий. В рапорті митрополиту священник П. Тарановський стверджував, що на парафії всі «твердо переконані, що рано чи пізно церкву відберуть, оскільки бачать, що уніати натішилися вже кс. Грошем і не тільки не будуть протидіяти, але ще радо будуть допомагати відбиранню церкви й поверненню православним»²³.

Слід визнати, що авторитет о. В. Гроша навіть серед уніатів був невисоким. Ковельський староста вважав, що кількість православних у Дубечному почала зростати через його нетактовність. Цей священник не вирізнявся моральною стійкістю, був грубим і підступним, однак якраз такі якості якоюсь мірою і дозволили йому вберегти храм у Дубечному для уніатського сповідання. Крім природної обережності, Грош вирізнявся умінням зав'язати відносини з поліцією і навести її підозри на своїх противників. Таким чином, використовуючи ці свої якості, він доволі вміло знешкоджував усі спроби православних повернути собі храм.

Важливо зауважити, що боротьба за храм і церковну землю в Дубечному не обмежувалася силовими протистояннями між прихильниками унії та православ'я, але ще в 1927 р. перейшла в юридичну площину. В одному тільки Ковельському мировому суді до кінця 1928 р. було зареєстровано 35 позовів з приводу незаконних дій однієї з конфесій у Дубечному²⁴. Більшість позовів було подано православною стороною, яка судилася за храм, церковну землю, скаржилася на рукоприкладство з боку уніатів тощо. Представником православних у

цих судах був, переважно, протоієрей Іпатій Червінський із м. Ковеля, котрий вважався консисторським уповноваженим із уніатських справ. Консисторія оплачувала не лише його витрати, але й роботу адвоката. В різний час справами Дубечненської парафії займалися адвокати м. Ковеля Ян Задарновський, Зигмунт Грекк, Віктор Бернасовський, Самійло Підгірський, Рандау і Шоблевський. Частину судових процесів взяв на себе юрисконсульт Волинської духовної консисторії Володимир Первенцев. Як вважали православні, до їх скарг в судах не завжди відносилися об'єктивно. Зокрема, навесні 1929 р. протоієрей І. Червінський рапортував:

«Ставлення суду до наших скарг викликає обурення. Нові адвокати програли в Луцьку в окружному суді 13 квітня дві справи. Всі дані за нас і суд нам відмовив»²⁵.

В липні 1929 р. у Волинській духовній консисторії задовольнили чергове прохання священника Петра Тарановського й перевели його з Дубечного, одночасно призначивши сюди священника Стефана Ігнатовича²⁶. Менш як через три місяці той рапортував митрополиту Діонісію, що за час його перебування на парафії ніхто в унію не відпав, але до православ'я повернулося близько чотирьохсот осіб²⁷. Наприкінці 1929 р. о. Стефан повідомляв про ще більші успіхи, які пояснював своєю старанністю: «Мої часті відвідини селянських домів, розмови при виконанні треб, церковні служби, які я старався як можна урочистіше обставити, пояснення богослужінь на вечірнях, відкрита безбоязнена всюди критика унії як у церкві, так і в школі. Взагалі при всіх зручних випадках я старався виголошувати проповіді місіонерського змісту і все це не було даремним, а принесло великий плід. Щоправда, на самому початку мені довелося вести боротьбу не з унією, а з атеїзмом і пияцтвом»²⁸.

Однак у консисторії все ж, вірогідно, не вважали, що С. Ігнатович справляється зі своїми обов'язками, бо наприкінці 1929 р. прийняли рішення про заміну його священником Віталієм Сагайдаківським, котрий уже здобув

²³ Державний архів Тернопільської області, ф. 148, оп. 2, спр. 554, арк. 88.

²⁴ Там само, арк. 59–60.

²⁵ Там само, арк. 80.

²⁶ Там само, арк. 144–145.

²⁷ Там само, арк. 188.

²⁸ Там само, арк. 203–204.

собі славу вдалого борця з неоунією в с. Жабче Луцького повіту²⁹. Дізнавшись про призначення сюди такого священника, уніатський настоятель В. Грош звернувся в Луцьку курію з проханням добитися, через владу, ліквідації в Дубечному православної парафії, оскільки місцевим православним, на його думку, «церкви не треба, бо вони мають за 6–7 кілометрів, для них потрібна ця авантюра, горілка і гроші, бо то їх єдине життя схизматицьке»³⁰.

Біскуп Адольф Шельонжек дійсно в березні 1930 р. звернувся з таким клопотанням до міністра віросповідань та народної освіти, якого переконував, що в Дубечному не більше за двісті православних, що не є достатнім, аби утримувати в селі православну парафію³¹. При цьому, майже одночасно в уряд надійшло клопотання 1003 православних осіб Дубечненської парафії, які просили повернути їм храм³². Добитися цього новий священник В. Сагайдаківський намагався також шляхом поїздки парафіян разом із ним до повітового старости в Ковель, до воєводи в Луцьк і навіть до органів центральної влади у Варшаву³³.

Всі ці поїздки принесли православним мало користі, а тому 29 травня 1930 р., на свято Вознесіння, православні знову вирішили відібрати храм самотужки. Завдяки запопадливості «перельота» В. Гроша їм це не вдалося й цього разу. Заворушення, які відбулися у церкві того дня, стали предметом кримінального розслідування³⁴, а адміністративна влада зажадала від духовної консисторії усунути В. Сагайдаківського з Дубечного. Щоправда, повітовий староста в листі до воєводи писав, що для заспокоєння села звідти слід прибрати й В. Гроша, який своєю нетактовністю підтримує неспокій серед місцевої людності³⁵.

Вірогідно, воєвода погоджувався з цим, бо незабаром Ковельський староста запевнив представника консисторії, що В. Гроша та його псаломщика П. Тишика буде усунуто з Дубечного,

якщо звідти виїде В. Сагайдаківський. Але якщо вже 1 серпня православні виконали свою частину домовленості, перевівши о. Віталія, то уніатський священник так і залишився в Дубечному.

Ще за рік до цього Ковельський староста переконував воєводу, що влада не може закривати очі на стан справ у Дубечному, бо це принесе шкоду цілій державі. Тому він пропонував утворити православну парафію не в Дубечному, а в найближчій околиці. До неї увійшли б православні парафіяни Дубечного, а влада мала б надати матеріальну допомогу в будівництві православної церкви для тієї нової парафії³⁶. Можливо, якраз зараз, після виїзду з Дубечного о. В. Сагайдаківського, заміну якому відразу зроблено не було, у владі сподівалися, що настав сприятливий час для ліквідації в с. Дубечне православної парафії. Але восени 1930 р. сюди приїхав новий православний священник – о. Єфим Преварський.

Невдовзі після свого прибуття о. Єфим задався питанням будівництва у Дубечному молитовного будинку, адже приміщення, в якому молилися православні, не вміщало бажаючих. Зробити це власними силами віруючі не могли, тому в консисторії було оголошено грошовий збір по єпархії, який, втім, не приніс бажаних результатів³⁷, тож від будівництва довелося відмовитися.

При новому священнику на парафії не припинялися конфлікти за парафіяльну землю. Проте, що напруга у взаєминах між православними й уніатами не спадала, свідчило й регулярно вибиття вікон у будинку, в якому мешкав Є. Преварський. У черговій суперечці за церковну землю 22 липня 1931 р. уніат В. Грош знову використав револьвера³⁸.

Протягом п'яти років перебування в Дубечному священника Є. Преварського на парафії мало що змінилося. Як і раніше, в Свято-Покровському храмі служив уніатський священ-

²⁹ Федчук О. Жабченська трагедія (з історії неоунії на Волині). Луцьк, 2015. С. 13–28.

³⁰ ААН, МWR і ОР. 392, к. 204–205.

³¹ Ibid. к. 198–199.

³² Ibid. к. 223–224, 231–246.

³³ Державний архів Тернопільської області, ф. 148, оп. 2, спр. 554, арк. 283.

³⁴ ААН, МWR і ОР. 392, к. 261–262.

³⁵ Ibid. к. 263.

³⁶ Ibid. к. 258.

³⁷ Держархів Тернопільської області. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 554. Арк. 440.

³⁸ Там само, арк. 451.

ник В. Грош, а православні продовжували молитися в пристосованому приміщенні. Тривали судові розбори, помножувалася ненависть між односельчанами, а все це разом призводило до інфантильності місцевого населення у ставленні до релігії взагалі. Православний священник з цього приводу свідчив: «Повстала страшна ненависть серед селянства: сусід з сусідом жили не в згоді; повстала страшна деморалізація, релігійний індиферентизм, безбожництво, сектантство, і всякий темний елемент міг робити які завгодно експерименти. Молодше покоління, бачачи таку сварку на релігійнім тлі, бачачи, що батьки їхні на рік десять разів міняють свої релігійні переконання, цілком відбилися від Церкви. Молодше покоління жило окремим життям поза церквою. Це використали комуністи і зробили з молодого покоління знаряддя для своїх цілей»³⁹.

Те, що відбувалося в Дубечному, складало гнітюче враження на мешканців навколишніх сіл, які відкидали будь-які натяки на можливість уніатської проповіді і в них, пояснюючи це небажанням розпалити у власній домівці вогнище розбрату, як це сталося в Дубечному. Про його мешканців казали, що люди там «подуріли», а тамтешніх уніатів дехто називав «казіатами»⁴⁰.

Наприкінці 1935 р. новим православним священником у Дубечному став о. Йосип Грушецький. З його діяльністю пов'язане чергове загострення міжконфесійної кризи на парафії. Передусім о. Йосип перевів на українську мову богослужіння у Дубечному, що рідко практикувалося у Ковельському повіті. Українські богослужіння почали відвідувати й уніати, яким сподобався новий настоятель православних односельчан. Відтак священник вирішив спробувати зайняти храм. Однак, як і попередні спроби, ця також виявилася невдалою через кмітливість уніатського священника В. Гроша, який і тут зумів вчасно викликати поліцію, що заарештувала дев'ятьох православ-

них⁴¹. Наступної ж ночі, задля помсти «перельоту», йому спалили садибу. Негайно після цього о. Василь, який прослужив у Дубечному близько восьми років, виїхав до Луцька й виклопотав переведення на іншу парафію. Новим уніатським священником тут став випускник Дубенської семінарії східного обряду Іван Волянин⁴².

Як стверджував православний священник, в унії на цей час залишилося тільки 10% мешканців Дубечного, але в Рокиті їх було 50%, в Лютці – 90%⁴³. Таку ж статистику в 1937 р. підтверджував і Ковельський повітовий староста⁴⁴. На думку о. Полієвкта Скрипника, який влітку 1936 р. замінив у Дубечному о. Й. Грушецького, уніатам цілком вистачило б і каплиці в Лютці. Однак влада не бажала силою відбирати в уніатів церкву в Дубечному, тож православні й далі продовжували молитися в пристосованому приміщенні.

Повернути собі храм православні змогли наприкінці 1939 р. – відразу після встановлення радянської влади. Всі місцеві уніати тоді возз'єдналися із православ'ям, а уніатський священник Іван Волянин виїхав з села⁴⁵. Зі зміною політичного режиму неоунійна парафія с. Дубечне, хоч і була однією з найдовше існуючих, першою припинила свою діяльність, тоді як деякі неоунійні осередки на Волині протрималися до 1945 р. Таким чином, цілком підтвердилися висловлювані раніше переконання у нестійкості місцевого уніатського населення, яке в неоунії тримав тільки храм.

Висновки. Причиною виникнення в с. Дубечне у 1927 р. неоунійного осередку стали матеріальні непорозуміння між священником і парафіянами, які вимагали здешевлення духовних послуг. Перехід більшості місцевого населення в неоунію став також формою протесту духовній консисторії, яка вчасно не відреагувала на скарги парафіян. На піку народного невдоволення православним духовенством новоспечені уніати заволоділи хра-

³⁹ Державний архів Волинської області, ф. 60, оп. 1, спр. 5, арк. 30.

⁴⁰ Державний архів Тернопільської області, ф. 148, оп. 3, спр. 51, арк. 18.

⁴¹ Державний архів Волинської області, ф. 191, оп. 7, спр. 490, арк. 159.

⁴² Wiadomości i notatki. *Oriens*. 1936. № 2. S. 63.

⁴³ Державний архів Волинської області, ф. 60, оп. 1, спр. 5, арк. 30.

⁴⁴ Там само, ф. 46, оп. 9, спр. 1853, арк. 80.

⁴⁵ Скакун Р. «Сторож братові своєму»: агентура органів безпеки СРСР у середовищі греко-католицького духовенства в 1939–1941 роках // Ковчег. Число 8. Львів, 2018. С. 160.

мом та більшістю церковної землі, що не викликало заперечень адміністративної влади і не знаходило належних відгуків у суді. Доволі грамотна в подальшому кадрова політика духовної консисторії та розчарування місцевих мешканців у моральних якостях уніатського священника призвели до поступового повернення населення до православ'я, кількість прихильників якого ще до кінця 1930-х рр. зрівнялася з адептами неоунії, зберігаючи стійку тенденцію до подальшого збільшення. При цьому

всі спроби православних парафіян повернути храм залишалися невдалими через обережність уніатського священника В. Гроша та його зв'язки з поліцією. Припущення православних священників на рахунок відсутності в місцевих уніатів стійких релігійних переконань і їх перебування в неоунії тільки через небажання залишати рідний храм, виявилися цілком обґрунтованими, оскільки одразу після встановлення радянської влади уніатський осередок в Дубечному розпався.

References

1. Kramar, Yu. (1998). Problema neounii na Volyni u mizhvojennij period.
2. Kucherepa, M. (2010). Neouniia na Volyni. «Da vsy yedyno budut». *Mizhnarodna naukova konferentsiia, prysviachena istorii Hreko-Katolytskoї Tserkvy na Volyni*. Lutsk–Volodymyr-Volynskiy, 134–141. [in Ukrainian].
3. Skakun, R. (2007). «Nova uniiia» u Druhii Rechi Pospolytii (1924–1939).
4. Kovcheg. *Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii*, T. 5. Lviv, 204–247. [in Ukrainian].
5. Skakun, R. (2018) «Storozh bratovi svoiemu»: ahentura orhaniv bezpeky SRSR u seredovyschi hreko-katolyts'koho dukhovenstva v 1939–1941 rokakh. *Kovcheg. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii*. T. 8. Lviv, 72–189. [in Ukrainian].
6. Stokolos, N. (1999). Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polshchi (1923–1939 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (4), 74–89. [in Ukrainian].
7. Fedchuk, O. (2015). *Zhabchens'ka tragediia (z istorii' neounii' na Volyni)*. Lutsk [in Ukrainian].